

ÖZBEK-TÜRKMEN EDEBI GATNAŞYKLARYNDA MAGTYMGULY DÖREDIJILIGINIŇ ORNY

Gaýlyýewa Ogulbaý Kurbanmuradowna,
Filologiýa ylymlarynyň doktory, professor
Garagalpak döwlet uniwersitetiniň “Türkmen
dili we edebiyaty” kaferdasynyň müdiri

Annotasiýa

Bu makalada beýik türkmen nusgawy şahyry Magtymguly Pyragynyň türki halklar edebiyatynda, şol sanda özbek edebiyatynda hem tutýan orny, döwrebap özbek şahyrlarynyň döredijiligine ýetiren edebi täsiri meseleleri, şeýle Özgesitanda şahyryň sarpasyna edilýän tagallalar hakynda gürrüň edilýär.

Daýanç sözler: *şahyr, edebi täsir, edebi gatnaşyk, terjime, poeziýa*

Аннотация

В данной статье рассматривается роль великого туркменского поэта-классика Махтумкули Пыраги в литературе тюркских народов, в том числе узбекской литературе, его литературного влияния на творчество современных узбекских поэтов, а также о деятельности поэта в Узбекистане.

Ключевое слова: *поэт, литературное влияние, литературное отношение, перевод, поэзия.*

**Gadymýetden kökleri bir –
Özbek – türkmen – garagalpak.
Ömür – ykbal depderi bir –
Özbek – türkmen – garagalpak.**

dost-doganlygyň çeper sözde waspyny eden hormatly halypamyz, şahyr Ahmet Mämmedowyň sygyrlarynda-da bellenilişi ýaly Merkezi Aziýanyň Aralýaka etnomedeni sebitinde irki döwürlerden bäri goňşy bolup ýaşap gelýän, özbek, türkmen, garagalpak, gazak, gyrgyz we beýleki halklaryň etniki gelip çykyşy, sosial-medeni ösüşi, çeperçilik däpleri, durmuş ýörelgesi, dili we milli gymmatlyklarynda umumylyk bar bolan halklar bu günki günde-de biri-biri bilen dostlukda, asudalykda we parahatçylykda ýaşap gelýärler. Özbekistan we Türkmenistan döwletleriniň baştutanlarynyň resmi duşuşyklary hemde iki ýurduň medeni, ykdysady-syýasy, gumanitar ugrundaky bile işleşmek, iki dowletiň ösüşini mundan buýana hem has-da ösdürmekden ybaratdygy hemmämizi guwandyrýar. Sebäbi, Türkmenistan we Özbekistan döwletlerinde türkmen-özbek dostluk gatnaşyklarynyň hukuk fundamenti iki döwlet baştutanlarynyň ylalaşygy bilen düzlüp, iki taraplaýyn syýasy maslahatlar arkaly amala aşyrylýar. Özbekistan we Türkmenistan döwletleriniň dostlukly, goňsuçylyk gatnaşyklarynyň has berkemeği, iki ýurtda ýaşayan halkyn bähbitlerinden gelip çykyp, olaryň medeniýetiniň, ykdysadyýetiniň ösüşine uly tasir edýändigini hemmämize mälim. Şeýlelikde, Türkmenistan we Özbekistan döwletleri goňşy ýurtlaryň beýik gelejegi ýolunda hyzmatdaşlyk, şäriklik maksatlaryny

durmuşa geçirmekde dostluk-doganlyk gatnaşyklarynyň baky çeşmesini döretdi. Dili we mentaliteti özara ýakyn, has takygy, umumylyk halklaryň arasyndaky dostlugy pugtalandyrmakda çeper edebiyatyň uly rol oýnaýandygyny aýratyn agzap geçmelidir. Şonuň üçin dostluk duýgusy edebiyatdan başlanýandygyny aýratyn bellemelidir. Hemmämize mälim edebiyatlaryň arasynda bolup geçýän täzeleniş we üýtgeşmeler biri-birine ýakyn ýa-da uzakdygyna garamazdan zehinli döredijileriň täzeçe ýol gözlegleriniň netijesi hasaplanýar. Häzirki wagtda edebi hadysanyň genetiki garyndaşlygy we täsiri, ýagny beýleki sungat ýazyjylarynyň täsiri özara gatnaşyk we bu prosesde kimdir birinden bir zat öwrenmekligi ýüze çykarýar. Türki gardaş halklaryň edebiyaty uzak taryhy döwürlerden bäri özara ýakyn edebi gatnaşyklar sebäpli biri-biriniň edebi gurşawynda ýüze çykan hadysalardan, bahasyna ýetip bolmajak edebi zergärleriň eserleriniň many-mazmunyndan habarly bolup gelyärler. Şeýlelikde Alyşer Nowaýynyň döredijilik çeşmesinden Magtymguly we Berdak ýaly şahyrlaryň edebi täsirlenendigini, her iki şahyr hem türki edebiyatynyň genial zehininiň döredijiliginden ylhamlanandygyny aýratyn bellemelidir. Taryhyň sahypalaryna ser salanymyza Alyşer Nowaýynyň türkmenler bilen ýakyn arabaglanyşykda bolandygy hakyndaky maglumatlary görýäris. Şahyryň «Mazolis un-nafois» atly eserinde türkmen şahyrlary hakynda birnäçe maglumatlar getirilipdir. Şonuň bilen birlikde beýik şahyr Magtymguly – Pyragy özüniň «San bolsam» atly goşgusynda:

Damganyda ýörgen ussat Nowaýy,
“Çar diwany”, “Perhat-Şirin” zybaýy,
Zahreddin Babur, “Mizan-öwzany”,
Gaşlaryna baryp men Mejnun bolsam.

- diýip, özbek halkynyň XV asyr milli edebiyatynyň esaslandyran Alyşer Nowaýyny özüniň gaýybana halypasy hasaplapdyr we oňa «Ussat Nowaýy» diýip ýüzlenipdir. Şeýle hem Magtymguly ýokarda ady getirilen şygrynda Omar Haýýam, Ferdöwsi, Nyzamy, Hafyz, Jelaleddin Rumi, Jami ýaly Gündogar alymlaryny hormat bilen ýatlaýar. Pikir etmek mümkin, özi-de şol beýik akyldarlaryň hatarynda durýan Magtymguly olardan nusgawy poeziýanyň poetik mazmunyny, ylmy kapyýany, ylmy kal, ylmy hal, ylmy aruzyň amaly tejribelerini öwrendi. Şeýlelikde, uzak taryhdaky täsirlenme faktorlarynda şekil gözgaraýşyndan döp göze düşýär. Magtymgulyň döreden edebi däpleri öz gezeginde häzirki döwrebap özbek şahyrlarynyň-da ünsüni özüne çekýär we söz zergäriň edebi döredijilik däbine ýakyn goşgular ýazan birnäçe özbek şahyrlary hem bar. Hakykatynda-da, Magtymgulyň paýhasa eýlenen hikmet ölçegindeki özüne mahsus ritmik äheň, owaz we adam ruhuna täsir etmek üçin ulanylan başga-da poetiki

seriʃdeler köpçülik döredijlerini ünsüni özüne çekýär. Bularyň hatarynda Halima Hudaýberdiýewa, Gülüstan Matýakubowa, Muzaffar Ahmet, Hemragul Askar, Abdumajid Azim ýaly her dürli nesillere mahsus özbek şahyrlarynyň şygrylaryny mysal getirmek maksada laýyk bolar. Mysal üçin, Özbekistan halk şahyry Halima Hudaýberdiýewanyň «Myhmandyr» («Mehmondır») diýen şygry bar. Onuň temasyndan soň Magtymgulynyň «Adam ogly bu dünýäge myhmandyr» diýen şygyr setiri epirgaf bolup gelýär. Nusgawy türkmen şahyryna eýerip, onuň şygyr şekiline höwes edip ýazan hormatyny şu epigrafdaky setir bilen aňladan şahyr H.Hudaýberdiýewa şygryň başynda şeýle ýazýar:

Mehmon erur – asli dunýoda bari,
Sary reňkli güýz bize myhmandyr.
Rangi sorig kuzak bizga mehmondır.
Ýurakka mehmondır galaýonlari,
Tizingdagi mador tizga mehmondır.

Terjimesi:

Myhman bolar – asly dünýäde bary,
Sary reňkli güýz bize myhmandyr.
Ýürege myhmandyr gaýgy-gamlary
Dyzyňyzdaky mydar, dyza myhmandyr.

Dünýäniň panydyny, jan-saglygyň, ýaşlygyň, tebigatdaky ögzerişleriniň ählisi bir pursatdygyny bilýän şahyr Magtymgula eýerip, örän ajaýyp bir şygyr ýazýar. Şu ýerde, aýratyn hem, şekil gözgarasyndan her bir bent dört setirden ybarat bolan baş bentli şygryň 11 bogunly barmak ölçeginde we şu ugurda özbek diline terjime edilen Magtymgulynyň şygryna ýakyn gelýär. Magtymgulynyň şygry 7 bent, murabba şeklinde ýazylan. Bu şygyr:

Gara daşdan gara gyly saýlan göz,
Çöňneler görejiň göze myhmandyr.
Gelen aş diýip gelmez, turşutmagyl ýüz,
Nana mätäç dälidir, söze myhmandyr.

diýen setirler bilen başlanýar.

Her bir bendiň ahyrky setiri birinji bendiň soňky setirine “Nana mätäç dälidir, söze myhmandyr”, «Bir pasyl açylar – ýaza myhmandyr», «Agaçdan aýrylar, güýze myhmandyr», «Ýigitligiň zory dyza myhmandyr», «Eziz janlar tende bize myhmandyr», «Gojalar sen, görküň ýüze myhmandyr», «Adam ogly baş gün duza myhmandyr» ýaly

sözler bilen kapyýalaşýar. In esasysy Halyma Hudaýberdiýewanyň şygrynda-da şeýle poetik häsiýetler saklanypdyr we baş bentde «Tizingdagi mador tizga mehmondir», «Karga, kiýgir dala-tuzga mehmondir», “Oh, bu kurgon, bolam, Sizga mehmondir”, “Menim aççik nolam Sizga mehmondir” görmüşinde käbir kapyýalaryň gaýtalanmagy hem göze düşýär.

Magtymguly şygrynyň ahyrky bendi şeýle:

Magtymguly, aýdar, iller sözüm-de,
Ölüm ýadymdadyr, gorky gözümde,
Her niçe ýaşasaň ýeriň ýüzünde,
Adam ogly baş gün duza myhmandyr.

Halyma Hudaýberdiýewanyň türkmen şahyry Magtymgula eýerip gaýtalanmajak şygyr ýazandygy hakykat. Onyň şygyrlarynda döredilen lirik gahryman real wakalarda işeňňir gatnaşýar. Şu jähtlerini hasaba alsak, Magtymgulynyň edebi дәpleri şahyr H.Hudaýberdiýewanyň poeziýasynda gaty berk saklandyr.

Magtymgulynyň edebi дәplerini oňat özleşdiren döwrebap özbek şahyry Hemragul Askaryň “Türkmeniň” atly şygry şeýle başlanýar:

Oý, ýulduzlar hamsoýasi, kumli keng sahrosi,
Oftob degan mehriboni momosi bordir turkmanning.
Suzi şamşirdaý tigliangan, Watanim deb ýiglagan,
Mahtumkuli degan bulbul-bobosi bordir turkmanning.

Şundan soňra şahyr türkmen halkynyň başga-da sypatlaryny, häsiýetlerini, erkinligini beýan edýär.

Turkman elga hudo bergan, kora, kizil tillo tergan,
Zulmatlarni ýoritguwçı ziyosi bordir turkmanning.
Dunýo buýlab soçilgandir, endi ýuli oçilgandir,
Dustu-ýorlar dawrasida safosi bordir turkmanning.

Bu setirlerdäki äheň esasan beýik türkmen şahyry Magtymgulynyň “Türkmeniň” şygryndaky:

Jeýhun bilen bahry-Hazar arasy,
Çöl üstünden öser ýeli türkmeniň;
Gül-gunçasy – gara gözüm garasy,
Gara dagdan iner sili türkmeniň.
diýen seirlerini ýadyňa salýar.

Ýa-da Özbekistan halk şahyry A.Aripow:

Şahyr doganym, oka Magtymgulyny,

Paýhasa ýugrulan pendi-nesihat
Ganymat diýmiş ol ömür ýoluny
Hawa, ömür ötegçi ömür ganymat.

diýen şygyr setirlerinde Magtymgulynyň şygyrlarynyň many mazmuny umumadamzat meselelerine bagyşlanyp, öwüt-nesihata ýugrulandygyny, bu günki ýaşlarymyz üçin hem terbiýe mekdebi bolup biljekdigini nygtaýar.

Özbekistan halk şahyry Sirojiddin Saýid:
Biri husn bulsa, biri ýuzdekdir,
Biri koş bulsa gar, biri kuzdekdir.
Biri turkman bulsa, biri uzbekdir,
Çehra handonlary uzbek, turkmaning

Nawoýıy kuýlagan wafo gulini,
Turkman ham siýlamiş oçib kunglini,
Uzbek ham ýod aýlar Mahtimkulini-
Şeru dostonlari turkman uzbekning. -

diýip iki halkyň dost-doganlygynyň baky mizemez ekenligini çeper sözde beýan edýär.

Hemmämize mälim türki halklar edebiýatynda Magtymguly örän uly abraýa, hormata eýe şahyr. Özbekistanda hem şahyryň döredijiligine uly hormat goýulýar, eserleri aýratyn söýgi bilen okalýar. Garaşsyzlyk döwürde Magtymgulynyň şygyrlary özbek diline terjime edilip, okyjylara hödürlendi. Şahyryň eserleriniň özbek we garagalpak dillerindäki çeper terjime işlerinde G.Matýakubowa, M.Ahmad, E.Oçilow, I.Ýusupow, U.Pirjanow, A.Ötepbergenow, S.Ibragimow we beýlekileriň uly hyzmatlary bar.

Magtymgulynyň döredijiligini öwrenmekde we derňew etmekde özbek we garagalpak edebiýatşynaslygynda hem birnäçe ylmy işler ýerine ýetirildi. H.Abdullaýew, S.Mamajanow, S.Ganiýewa, Y.Hakkulow, H.Hasanow, W.Zohidow, W.Abdullaýew, N.Mallaýew, R.Orzibekow, K.Tahirow, R.Inogomov, B.Nazarow, M.Saparow, M.Tailakowa, O.Sobirow, M.Juraýew, Q.Qurambaýew, B.Karimow, T.Keruenow, O.Gaýlyýewa, P.Allambergenowa, F.Sapaýewa, S.Jepbarowa we beýleki alymlaryň ylmy işleri uly ähmiýete eýe. Şonuň bilen birlikde, ýaş ylmy barlagçy Gulşat Saparowa “Magtymgulynyň eserleriniň garagalpakça we iňlis dilindäki terjimeleriniň deňeşdirme seljermesi” mowzugynda doktorlyk dissertasiýa işini professor O.Gaýlyýewanyň ylmy ýolbaşçylygynda alyp barýar.

Özbeqistanda her ýylda beýik şahyr Magtymgulynyň sygryýet bossanyna bagyşlanan çäreleriň geçirilmegi özbek halkynyň arasynda hem Magtymguly beýik şahyr, şonuň bilen birlikde, doganlyk özbek-türkmen halklarynyň hoşniýetli goňsuçylyk gatnaşyklarynda şahyryň döredijiligi köpri hyzmatyny ýerine ýetirýändiginiň şaýadydyr. Meselem, 2022-nji ýylyň 1-2-nji noýabr günleri Daşkent şäherinde şahyryň doglan gününüň 300 ýyllygyna bagyşlanan “Magtymguly döredijiliginiň özbek-türkmen halklarynyň dostlugyny pugtalandyrmakdaky orny” temasynda Halkara ylmy-amaly maslahat bolup geçdi. Bu maslahata Türkmenistan döwletinden hem myhmanlar gatnaşdy. Soňra bu çäre Özbekistanyň beýleki sebitlerinde, ýagny, 2023-nji ýylyň 27-nji fewralynda Nöküs şäherinde, 14-15-nji mart günleri bolsa Ürgenç şäherinde Magtymgulynyň okan medresesi we Uly Howly sebitlerinde, 2023-nji ýyl 17-nji maý günü Berdak adyndaky Garagalpak döwlet uniwersitetinde “Türkmen dili we edebiyaty” kafedrasyny tarapyndan “Doganlyk halklaryň dostlugyny pugtalandyrmakda Magtymguly döredijiliginiň orny” temasynda ylmy-amaly maslahat bolup geçdi.

Şeýle hem Daşkendiň esasy köçesine beýik türkmen şahyry Magtymgulynyň ady dakylady. Şonuň bilen birlikde, 2023-nji ýylyň 28-nji oktyabrýndan 1-nji noýabry aralygynda biziň ýurdumyzda "Türkmenistan Medeniýet günleri" çäreleri geçirildi. Şu mynasybetli Özbekistanyň ýazyjylar bileleşiginde 29-njy oktyabrda türkmen wekiliýetiniň sapary we beýik türkmen şahyry Magtymgulynyň doglan gününüň 300 ýyllygyna bagyşlanan edebi aňşamy geçirildi.

Beýik şahyr Magtymgulynyň hatyrasyna Özbekistanda hem şeýle medeni we edebi çäreleriň, forumlaryň geçirilmegi iki halky biri-birine has hem ýakynlaşdyrýar. Sebäbi bu doganlyk gatnaşyklar iki halk üçin hem peýdaly bolup, häzirkki ýaşlarymyz üçin hem, geljekki nesillerimiz üçin hem özara dostluk, parahatçylyk, asudalyk we hyzmatdaşlygyň nusgawy mekdebi bolup hyzmat edýär.

Edebiyatlar:

1. Магтымгулы. Шыгырлар. Үч томлук. –Ашгабат: Түркменистан, 1992.
2. Ҳалима Худойбердиева. Буюк қушлар. – Тошкент: Ўзбекистон нашриёти, 2012.
3. Ҳамроқул Асқар. Дарё. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2006.
4. Орипов А. Мехр. Тўртликлар. – Тошкент: Шарқ нашриёт–матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти, 2004.
5. Саййид С. Шеърлар. 3 том.– Тошкент, 2022.